

Kırgızistan Geleneksel Erkek Başlıkları

Serap TANRISEVER^{*}, Zhyldyz AMANBEK KYZY^{**}

^{*} Selçuk University, Art and Desing Faculty, Fashion Design Department, Konya, TURKEY

^{**} Selçuk University, Vocational Education Faculty, Clothing Industry and Clothing Education Department, Konya, TURKEY

Emails: sertanrisever@gmail.com, Harika11@mail.ru

Özet

Kırgızistan olağanüstü zengin bir halk kültürü mozağine sahiptir. Giyim-kuşam, el sanatları ve süsleme sanatının bu mozağın içinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Kırgız milli başlıkları ve kıyafetleri de Kırgızların bütün kültür varlığını, geleneklerini, yaşadığı coğrafyayı, yaşadığı yerin iklim şartlarını en iyi yansıtan öğelerden biridir. Kırgızistan, zamana, küresel moda ve teknolojik gelişmeye rağmen geleneksel yaşam tarzlarını ve bunların gerektirdiği el sanatları ürünlerini kullanarak geleneklerini yaşatmaya çalışmaktadır. Yapılan araştırmada Kırgızistan geleneksel başlıklar ve kıyafetleri günlük hayatta az da olsa hala kullandığı görülmektedir. Kalpak, Tebetey, Malakay, Kırgızistan'ın erkek milli başlıklarından günümüze kadar gelen ve en bilinenlerinden bazılarıdır. Bu araştırmada Kırgızların erkek milli başlıklarının süsleme, desen ve renk özellikleri, dikiş teknikleri, kumaş ve kalıp özellikleri ile bu başlıkların kültürel hayattaki yeri ve anlamları belirlenmeye çalışılmıştır. Bölgesel araştırma yapılarak tarama yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırgızistan, Milli başlıklar, El sanatı, Nakış- Desen sanatı

Traditional Men Caps of Kyrgyzstan

Abstract

Kyrgyzstan has an extraordinarily rich mosaic of folk culture. There is a great importance of wear clothing, crafts and decorative arts in this mosaic. Traditional caps and clothes of Kyrgyzstan are the best elements that reflect the presence of culture, traditions, geography inhabited, climatic conditions that they already live in.

Kyrgyzstan has been trying to keep alive the traditions, styles of lives by using the required crafts and handmade products although the global fashion, time and technological development. According to research, it has still been seen that the caps and clothes of Kyrgyzstan are being used less in daily life.

Caps, Kalpak, Tebetey, Malakay, are some of the best known extant that come to this age related with the traditions of caps of Kyrgyzstan's men. In this research, it has been worked of decorations of Kirghiz men caps , specialties of color and design, techniques of sewing, characteristics of mold and fabrics, Moreover the place and the meaning of the titles has been trying to determine in the cultural life. The scan method has been used by doing regional research.

Keywords: Kyrgyzstan, Traditional Caps, Crafts, Pattern- Embroidery Art

Giriş

Milletlerin başlıca ayırt edici unsurlarından olan geleneksel giysiler, Kırgız halkının hayatında da tarih boyunca büyük rol oynamıştır. Kırgız başlıklarının kökleri de, tüm maddi kökleri gibi çok derinlerde, Avrasya bozkırlarının eski göçebe dünyasına kadar uzanmaktadır. Noin-Ula (Moğolistan), Pazırık Yükselteleri, Kenkol mezarlıkları, Talas ve Batken’de yapılan arkeolojik kazılarda elde edilen bulgular, bir taraftan Merkezi Asya göçebeleri Hunlular, Sakalar, Üsünler ve diğer Türk grupların, diğer taraftan ise Kırgızların kullandıkları malzeme, kesim ve süsleme araçları arasında bariz bir benzerliğin olduğunu ortaya çıkarmıştır. Avrasya’nın engin bozkırlarında ve Kırgızistan topraklarında karşılaşılan, eski Türk yazılarını üstünde bulunan taşlarında, yani göçebelere ilk bozkır mimarilerinde de, Kırgız elbise ve başlıkları ile benzerlik taşıyan elbise, başlık tiplerini görmek mümkündür. Kısacası bu durum, göçebe halklar arasındaki kültür alış verişini gözler önüne sermektedir (Biçurin, 1950: 352).

Eski Kırgızların (Yenisey Kırgızların) giyim kuşamı hakkındaki ilk bilgiler, Tan ailesine mensup Çin kaynaklarında bulunmaktadır. Aile kitabı “Tan Şu” da Kırgız önderinin “Kışın sansar kürkünden yapılmış şapka, yazın ise etekleri bükülmüş konik biçimli, altın kasnaklı şapka giydiğinde, diğerlerinin ise keçeden yapılmış şapkaları giydiğini” yazmaktadır. Kırgız başlıklarının bu temel özellikleri 20. Yüzyılın başlarına kadar korunmuştur. Keçeden yapılan erkek başlığı ise, büyük bir olasılıkla Kırgız milli giysilerinin temel parçası olan kalpağın prototipidir (Abramzon, 1971: 125).

Arkeolojik ve tarihi kaynaklar, Kırgızların dışarıdan gelme kumaşlardan dikilen elbiseler, başlıklar giydiğinde şahitlik etmektedir. Özellikle Çin’den, Ön Asya ülkelerinden getirilen ipek ve simli kumaştan yapılan süslü elbiseleri, başlıkları giymişlerdir. (Ambroz, 1965: 3).

Kırgızlar örf, adet, gelenek, görenek gibi kültür unsurlarına sahip çıkmışlardır. Günümüzde dahi günlük giyimlerinde milli giysilerini gerek tamamıyla gerekse kısmen giymeye devam etmektedirler. Giyimleri genelde el işi ile yapılmakta sanayide sadece büyük parçaların birleştirilmesi yapılmaktadır. Model ve çizim olarak ise çağdaş modeller ve çizimler kullanılırken motif ve işlemler tamamen otantik formunu korumaktadır. Giyimlerinde gösterdikleri bu hassasiyet gerek günlük yaşamlarında gerek milli oyunlarında, gerekse de milli müzikleri ve milli çalgılarında görüldüğü gibi tüm etkisiyle devam etmektedir (Gülbeyaz, 2013:3).

Kırgız nakışları-halk sanatın en eski ve halen meşhur olanların arasındadır. Eskiden tamamen el işi olarak yapılan nakışların çok büyük sanatsal değeri vardır. 19. 20. Yüzyıllarda nakış ustaları kadın gömleklerini, kadın başlıklarının birçok türünü, beldemçi gibi kuşak türü parçaları, şalvarlar, başörtülerini, kuşaklarını süslüyorlardı. Kırgız nakış sanatı çok çeşitli idi. Hem tarihi hem de sanatsal tefskayık-ters dikiş, büyük bir ilgi uyandırmaktadır. Benzer bir dikiş türü şimdiye kadar sadece Karakalpaklarda ve Başkurtlarda görülmektedir. Ancak bu halkların giyim kuşamında bu dikiş türü nadir kullanılmıştır. Kırgızlarda bu dikiş hayli yaygın kullanımda idi ve bu dikiş türüyle göğüslük ve başlıkların yanaklıkları süsleniyordu. Kırgız nakışlarında nakış türünün çok olması dikkat çekicidir. Bunun sebebi ise gelenekselliğin sürdürülmesi ve kişisel sanatın serbest uygulanmasıdır. Dokuma ve işlemeli elbiselerinin, başlıkların çoğu başlı başına birer sanat eseridir. (Amanoğlu, 1999: 437-442)

Kullanılan motifler ise genelde ülke bazında ortak olmakla birlikte bölgelere göre farklılıklar göstermektedir. Mesela kuzeyde Issık Göl civarında dalga motifleri, kuş resimleri; güney bölgesinde pamuğun çok olmasından etkilenilerek pamuk motifleri, dağlık bölgelerde keçi, kartal ve kus gibi av hayvanlarının motifleri, ovalık kesimlerde çiçek, at, koyun gibi evcil

hayvan motifleri ağırlıklı olarak giysilerin ve başlıkların nakış ve süslemelerinde kullanılmaktadır (Gülbeyaz, 2013:11).

Metod

Bu çalışmada literatür taraması yapılarak konuyu destekleyen kitap, dergi, makale, internet taranmış ve değerlendirilmiştir. Bölgesel ve tarihsel analiz yapılarak Tarama yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, geçmiş olaylar, gerçekler (Kaptan, 1998), ve geçmiş ya da mevcut durumu (Karasar, 2008) açıklamak ve ortaya çıkarmak için tarama yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca araştırmanın Kırgız olan yazarı Zhyldyz AMANBEK KYZYY konuyla ilgili bilgilerini aktarmıştır.

Geleneksel Kırgız Başlıkları

Kırgız kültüründe başlıklar fiziksel korunma dışında kişilik ve statü belirleme, süsleme ve kıyafeti tamamlayan bir aksesuardır, çevreye ve topluma uyabilmede daha ilk bakışta önemli ipuçları veren semboller bütününe dönüşmüşlerdir.

Bu çalışmada eskiden giyilen ve en çok bilinen ve yaygın olan Kırgız erkek başlıkları yer almaktadır.

Erkek Başlıkları

Erkek başlıkları, yaşa toplum içindeki yerine ve giyildikleri günlere göre bayram, günlük, düğün, matem, savaş, av başlıkları, mevsime göre ise kışlık ve yazlık başlık türlerine bölünüyorlardı. Bu çalışmada geçmişten günümüze gelen ve halen Kırgız erkekleri tarafından kullanılan geleneksel başlıklar Malakay, Tebetey ve Kalpak ele alınmıştır.

Bulgular

Malakay

Malakay genç erkek çocukların taktığı bir başlıktır. Eskiden malakayı tebeteyin altına da giyerlerdi. Malakay ağırlıklı olarak gri, bej, kahverengi, siyah ve beyaz renkte keçe den yapılıırken geçmişte koyun ve avlanan yaban hayvanlarının kürklü derisi de kullanılmıştır (Fotoğraf:1-2). Malakayın şekli boz üy'e (Kırgız çadırı) benzemektedir. Dört veya beş parçadan oluşmaktadır. Dört parçanın birleştirilmesiyle oluşturulan kubbe şeklindeki üst kısmın altına 5-10 cm eninde kemer gibi farklı renkte beşinci parça dikilmektedir. Fotoğraf 3,4'de görünen malakay tamamen elde dikilmiştir. Dikişin üzerini kaplamak için ayriyeten üzerine süs ve kapama amaçlı oyulgama dikişi yapılmıştır. Kırgız motifleri kullanılarak elde makine dikişi ile süslenmiştir. İç kısmı ince gri astarlık kumaş ile temizlenmiştir.

Fotoğraf:1-2-3

Fotoğraf: 4-5-6

Tebetey

Tebeteyi eskiden genelde elli yaş üstü erkekler giyerlerdi. Bu başlık kış mevsiminde giyilmekteydi. Eskiden halk ve çobanlar koyunun yünlü derisinden Tebeteyler giyerken, kağanların sansar kürkünden, orta sınıf yöneticilerin ise tilki kürkünden yapılmış Tebeteyler giydiği bilinmektedir (Abramzon, 1971: 125)(Fotoğraf.4,5,6).

Tebeteyler değerli kürklerden dikilir. Bu kürkler yaklaşık 20 cm yüksekliğinde baş çevresine göre ayarlanmış dikdörtgen parçadan oluşur. Üstü kare şeklinde olup genellikle siyah renkli kadife kumaştan dikilir kumaşın üzeri geometrik şekiller verilerek dikişleriyle süslenmiştir. Sıcak tutması için iç kısmı kapitone kumaş ile astarlanmıştır (Fot.26,27,28). Tebeteyde günümüzde yalnızca özel günlerde değil günlük hayat tada halen Kırgız erkekleri tarafından giyilmekte ve kabul görmekte olan geleneksel bir başlıktır.

Fotoğraf: 7-8-9-10

Fotoğraf: 11-12-13

Kalpak

Kırgız halkının, tarihini, geleneklerini ve kültürünü yansıtan erkek başlığı kalpak, beyaz keçeden üretilerek üzerine geleneksel Kırgız desenleri işlenmektedir. Kırgızistan tarihi boyunca Kırgız erkeklerinin vazgeçilmez aksesuarı olmuştur.

Her kalpak, rengi ve desenleri ile farklı bir mânâ taşımaktadır. Kalpakta kullanılan beyaz renk, fikir hürriyetini temsil eder. Farklı renkleri ve şekilleri bulunmaktadır. Özellikle günümüzde siyah renkle kombine edildiği görülmektedir. Kırgız erkekler düğünlerde, cenaze törenlerinde ve ananevî bayramlarda mutlaka kalpak takarlar. Ancak yalnızca düğün ve cenazelerde değil, günlük hayatta da Kırgızistan sokaklarında kalpakla gezenlere rastlamak mümkündür. 2011 yılından itibaren her yıl 5 Mart ta “Kalpak günü” düzenlenmektedir (Anonim 1).

Kalpak üretimi oldukça zahmetlidir. Keçe önce özel kalıplara göre kesilir. Kalpak dört parçadır. Uzun kubbe şeklindedir. Kalpağın önü kafeslidir ve yukarı doğru kıvrılmıştır. Fotoğraf 16’da görüldüğü gibi başlığın önü ikiye bölünmüş şeklindedir ve ucu 5 cm lik yırtmaç şeklinde açıktır. Bu açıklık bazı modellerde başlığın her iki yanında bulunur (Fotoğraf 13). Bunların hepsi elde tutturulur. Ardından kalpağın görünen yüzüne geleneksel desenler işlenir. Ütüleme tamamlandıktan sonra, kalpağın kenarları siyah kadife kumaşla çevrilir, tek renkten hazırlananları da oldukça fazladır. Özenle hazırlanan püskül kalpağın tepesine yerleştirilir. Sonrasında kalpağın iç tarafındaki dikişlerin gizlenmesi ve keçenin kafaya uyum sağlaması için beyaz kumaştan astar dikilerek tamamlanmaktadır.

Fotoğraf: 14-15-16

Fotoğraf: 17-18-19-20

Sonuç

Geleneksel Kırgız erkek başlıkları cinsiyet, yaş, statü belirtme özelliklerinin tümünü taşıyordu, bu başlıklar içinde Kalpak Kırgız halkının simgesi haline gelmiş, model, renk ve nakışlarıyla dikkat çekmektedir. Malakay Tebetey ve Kalpak tarihi çok eskilere dayanan ve genel hatlarını koruyarak günümüze kadar gelmiş, halen giyilen başlıklardır.

Geleneksel başlıklar tamamen elde dikilir ve el nakışlarıyla süslenirdi. El nakışlarındaki motif ve nakış zenginliği birer sanat eseri niteliğindedir. Tebetey hariç diğer başlıklarda çeşitli nakış süslemeleri kullanılmıştır. Başlıklarda kullanılan kürkün cinsi, malzeme ve renkleri yaşa, cinsiyete ve toplum içindeki hiyerarşiye göre değişiklik göstermekteydi. Başlıklar Kırgız iktisadi hayatının ve yaşam koşullarının gereği olarak eskiden çoğunlukla keçe ve koyun kürkünden yapılmaktaydı. Bunun yanında kadife, ipekli kumaşlar çuha ve saten de kullanılan diğer kumaşlardır.

Son yıllarda küreselleşen ve teknolojiye bağlı olarak ta hızla değişen sosyal yaşam içerisinde giyim-kuşam, örf-adet gibi geleneksel değerler de kaybolmaya başlamıştır. Yüzyıllardan süzülüp gelen örf, anane yaşam ve kültür mozaiği olan Kırgız geleneksel başlıkları pek çok anlamda korunması ve değerlendirilmesi gereken değerli bir Türk kültür mirasıdır. Ortak geçmişimizden kaynaklanan örf, adet ve geleneğin uzantısı olan kıyafet ve başlıklarda ki benzerlikler araştırılmaya ve yaşatılmaya açık bir konu olarak dikkat çekmektedir.

KAYNAKLAR

Abramzon, S., M., (1971) Киргизы И Их Этногенетические И Историко-Культурные Связи (Kırgızlar Ve Onların Etnik, Genetik, Tarihi ve Kültürel Bağlantıları), Kırgızistan Basım Evi, Bişkek Kırgızistan

Amanoğlu, E., K., (1999) Manas'ın Kişi Adlarında Eski Türk İnançlarının İzleri, T.T.K. Yayınları, Ankara

Ambroz, A., K., (1965) Амброз А.К. Восточноевропейские И Среднеазиатские Степи V — Первой Половины VIII В (V. Yüzyıl ve VIII. Yüzyılın İlk Yarısı Arasında Doğu Avrupa ve Orta Asya Toprakları)

Antıpina, K., ve Köçkünov, A., (2004) Kırgızların Milli Giysileri, Da Yayınları, Kırgızistan

Biçurin, N., Y., (1950) Собрание Сведений о Народах, Обитавших в Средней Азии в Древние Времена (Eski Çağda Orta Asya'da Yaşayan Topluluklar Hakkında Bilgi Toplamı), Askeri Öğrenim Yeri Basım Evi, S. Petersburg, Rusya

Gülbeyaz, K., (2013) Kırgız Halkoyunları ve Giysileri, Akademik Bakış Dergisi Sayı: 38, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

Anonim:<http://www.sondevir.com/analiz/142924/kirgizlarin-simgesi-kalpak-video.html>